

A. B.

Anthr.

o 1

Kg VII 32

Handwritten

R. B.

ANTHROPOLOGIAE
PRIMAE LINEAE
IN VSVM AUDITORVM

DESCRIPTAE

A. P. COLVMBANO
ROESSEER,

BENEDICTINO BANZENSI PHILOS. IN ALMA
WIRCEB. VNIVERS. PROFESS. P. et O.

Cum Priuilegio Celsissimi.

WIRCEBURGI,

Impensis et Typis IOANNIS IACOBI STAHEL,
Vniuersitatis Bibliopolae et Typographi a Celsiss.
Special. Priuilegiati, M DCC LXXVI.

ANTHROPOLOGIE

PRIMA LINEA

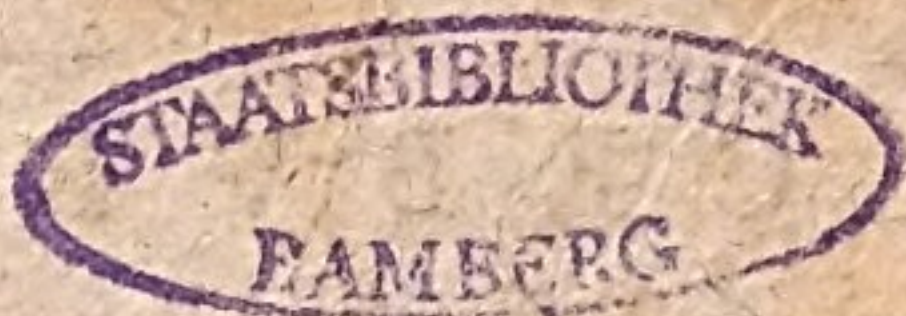
IN VESTIMENTIS

DICTIONARII

A. P. CO. W. B. A. V.

W. B. A. V.

W. B. A. V. W. B. A. V. W. B. A. V.

Quas vestri causa typis exscribi
passus sum, auditores lectis-
simi! primae Anthropologiae
lineae eo spectant, ut hominem vel in se
consideratum, vel comparatum cum be-
stiis, vel denique ad Deum tanquam au-
ctorem omnium relatum non tam expri-
mant, quam adumbrent. Quantum vero
ad felicitatem hominis momentum habeat
Anthropologia, vel ex eo intelligitur,
quod omnes aliae scientiae, nisi ad eam

referantur, in inanes nugas, POPPIO auctore, euadant. Ceterum, quamuis doctrinas in hisce plagulis explicatas, non nisi matura praeuia cogitatione animo conceperim, non tamen iis elaborandis tantum vel temporis vel diligentiae impendere potui, quantum vel optabam ego, vel rei magnitudo ipsa a me flagitabat. Contigit enim saepe numero, ut vix quaedam in schedulas coniecero, quum ea sibi statim submittenda vrgerent operae. Quare nolim, in opusculo paene extemporario, omnia ad viuum refecari. Vberiora et compositiora habebitis, si quando otium minus occupatum contigerit.

CAPVT PRIMVM.

De homine in se spectato.

§. I.

 Quum hominis ad felicitatem suam se ipsum nosse intersit plurimum; is autem mente et corpore constet; consentaneum non videtur, ea, quae natura coniunxit, doctrina seiungere. Quare ante omnia mentis et corporis ad se inuicem ratio exploranda est; tum, quae sint mentis ceu partis dignioris vires, indagandum.

I.

De hominis natura generatim.

§. II.

Homo non modo corpus circumfert in longum latum et profundum extensum: sed in se quoque
A sentit

sentit aliquid, quod cogitet; et non modo res extra se positas per organa sensuum percipiat, et ab aliis distinguat, verum etiam ideas abstractas sibi formet, suarumque perceptionum sibi conscius sit, eas inter se comparet, quin et vna cognita veritate alias inde eliciat, ac denique quod bonum sibi fore iudicavit, adpetat, quod malum auerfetur. Hoc autem ipsum diuersum quid esse a corpore, inde adparet, quod in perpetuo partium corporearum dilabentium fluxu idem ipsum permaneat, quod et status praesentis et praeteriti conscientiam habet. Quare experientia satis nos conuincit, hominem constare ex mente et corpore tanquam partibus. Quumque se invicem tanquam amicis vtantur; vtramque esse oportet partem essentialem, nec corpus habendum pro mentis ergastulo.

§. III.

Quum mens cogitet; cogitare autem sit, res percipere, suarumque perceptionum conscientiam habere; ea vero adfectio in nullum corpus quantumuis subtile cadat; eam sane immaterialem ac simplicem esse recte colligimus. Sed hoc paullo accuratius contra *Materialistas* ostendendum videtur. Duo autem sunt *Materialistarum* genera: alii contendunt animam esse atomum extensam, vel etiam plurium substantiarum aggregatum: alii, quia quod nos animam vocamus, corporis adfectionem esse dicunt, animam prorsus tollunt. Sed si anima est materialis et extensa atomus, id est, si eius adfectiones spirituales ex extensione et figura consequuntur, tum viribus materiae effectus adscribere oportet, qui eius naturae prorsus repugnant, quique nulla aut experientia, aut ratiocinio confirmari possunt. Nam omnes materiae adfectiones a partium figura et dispositione

fitione pendent. At quocunque modo tibi concipias vel figuram, vel dispositionem vel motum partium, nunquam concipies cogitationem aut conscientiam, quae diuersas materiae adfectiones intueatur. Multo minus anima ex pluribus substantiis composita esse potest. Nam primo cuique sensus internus testatur, illud, quod in nobis cogitat, vnum semper et idem esse. Deinde conscientia est eiusmodi praedicatum, quod nisi in vno simplici esse non potest. Qui animam dicunt esse adfectionem corporis, videant, qua ratione hoc cum suo sensu interno concilient. Deinde harmonia extra substantiam cogitantem nulla est. Si denique cogitatio ex motibus harmonicis effici potest, ex iisdem obiectis iidem motus, atque adeo eadem ideae ac cogitationes orientur, quod cum experientiae euidentia pugnat. Cf. MENDELSONII *Ph. d. II. et alii.*

§. IV.

Quum mens humana sit substantia simplex, et ex nullis elementis concreta: illa quoque dissolui sua natura non potest. Hinc merito indestructibilis iudicatur, quantumuis corpus dissoluatur in suas partes. Quia porro Deum mentem humanam destruere velle, nullo nobis argumento innotescit, recte colligimus, eam fore perpetuam.

§. V.

Etsi multae sint facultates, quibus anima vim suam declarat, omnes tamen ad intelligentiam et voluntatem reuocantur. Intelligentiae subiiciuntur sensus externi et interni, imaginatio, memoria, intellectus strictius dictus, et denique prouidentia: ad voluntatem referuntur instinctus seu motus ex obscuris sensio-

senfionibus orti, cupiditates, commotiones seu adfectus, aut denique decreta libera. De his omnibus deinceps. Sed hic quaerunt, istae facultates ex vna vi primitiua, an ex pluribus sint deriuandae. Videatur PLATNERI *Anthrop. pag. 30. et sqq.*

§. VI.

Mens per se sola non operatur, sed corpore tanquam organo et instrumento vtitur, et vicissim a corpore varie adficitur. Id quod variis obseruationibus innotescit. Quare vt constet, quid auxilii mens a corpore suscipiat, in structuram corporis humani, in quantum Psychologo opus est, inquirendum videtur.

§. VII.

Inter corporis partes principatum tenet haud dubie cerebrum, sensus omnis et motus vltima origo. Id extrinsecus defenditur firmis ossium munimentis, intus autem tribus membranis comprehenditur. Ipsa cerebri natura duplex est, altera interior, altera exterior; quarum illa cum hac ita comparatur, vt medulla cum cortice: vnde etiam nomen illi medullari huic corticali haesit. Etiam cerebrum duplex est; maius alterum, alterum minus, quod illius auersae parti subiectum cerebellum vocatur. Vtriusque concursu coniungitur ea, quae medulla oblongata dicitur; eaque per foramen occipitis tracta in spinam dorsii descendit, medullaeque spinalis nomen accipit. Ab hac medulla omnes nerui ducuntur, partim ante eius a capite egressum, in quibus maxime sunt ii, qui sensus efficiunt, partim postquam spinae angustias expleuit. Ceterum in cerebro pluribus locis
caui-

cauitates intermissae sunt, eaeque variae cum sublatae tum depresso.

§. VIII.

Nerui sunt funiculi albicantes ex cerebro vel medulla spinali progredientes. Hi soli sunt sensus organa, nam iis ligatis aut pressis sensus perit, iis vero irritatis sensus oritur. Fluidum aliquod subtilissimum, quod nervis per vniuersum corpus vehatur, quodque sensibus adeo et motibus inseruiat, a sanguine aut potius lymphā subtilissima in cortice cerebri secerni, tam ex copia sanguinis illuc pulsī, ac continua et aequabili secretionē, quam pluribus rationibus et experimentis euinci posse arbitrantur Medici. Nos hoc loco floris neruei nomine sensationum phoenomena non causas significamus.

§. IX.

Motus organa sunt musculi, quorum vim a nervis manare inde patet, quod his vel ligatis vel laesis illorum vis perit. Quoniam autem nerui omnes e cerebro ducuntur, intelligitur, omnem corporis motum actionemque a cerebro repetendam esse; idque sapienter naturam esse machinatam, vt facilius motus corporis a sensibus duci possint. Musculorum fines, cum arctius collectae ac deuindae sunt, neque enim id omnibus musculis commune est, tendines vocantur, iique fere ossibus vicinis copulantur.

§. X.

Ossa structurae humani corporis firmitatem conciliant, et sine eorum articulis diuersa motus genera

peragi nequeunt. Nerui, muscoli et ossa, alimenta sua hauriunt a sanguine, cuius commune receptaculum cor est. Omnis autem sanguis per arteriam aortam a cordis sinistro sinu versus extrema conuergentium ramorum arteriosorum ducitur: atque inde in venas minimas transmittitur; hinc in maiores, per eas ad venas magnas cauamque et cor vsque redit, idemque iter perenne legit et relegit. Sed sanguini per corpus in arteriis venisque commeanti detrahatur pluribus locis aliquid vtilis pariter atque inutilis corpori sustentando succi. Illius iactura per assumptos cibos primo in chymum deinde in chylum refarcitur. Hoc denique animadvertendum, inter omnes corporis humani partes coniunctionem esse arctissimam.

§. XI.

Vbi fines mutuae actionis et dependentiae corpus inter et animam occurrunt, ibi sedes animae esse dicitur; nam qui animam per totum corpus diffusam esse aiunt, vix audiendi sunt. Sed hi fines in parte cerebri medullari occurrunt; hic igitur sedes animae collocanda videtur. Videatur PLATNER.

§. XII.

Magnam esse inter corporis animaeque indolem, conditionem et actiones consensionem, experientia docet. Quis autem huius necessitudinis modus, non aequae constat. Tres potissimum circumferuntur hypotheses: prima est eorum, qui omnes corporis et animi mutationes ex congenita utrique efficientia prouenire et apprimè consentire, nec non euenturas defendunt, etiamsi nullum alteri coniunctum fuisset. Hac igitur hypothesi, quam harmoniae

niae praestabilitae nomine adpellant, alterum in alterum agere negatur; Altera eorum est, qui ad explicandam animi corporisque harmoniam Deum quasi ex machina aduocant, atque cum animae in corpus, tum huius in illam efficientiam pernegant, quem modum sistema adfistentiae, seu caussarum occasionalium vocant. Tertiam denique amplectuntur ii, qui animam in corpus, et hoc in illam vere et efficienter influere statuunt, vnde hypothesis influxus physici dicitur. Quae vti reliquis antiquior, ita facilitate sua commendatior aptiorque videtur, modo influxus nomine nil nisi nexum causalem intelligas. Tum sane cum reliquis philosophiae veritatibus consentit, nedum experientia ipsa comprobatur. Quodsi enim omnis caussarum effectorumque ratio ex observata rerum consequutionis constantia cognoscitur, quis neget animam inter et corpus talem nexum intercedere. Quare priores hypotheses vel ex eo repudiandae videntur, quod hunc nexum tollant, vt nihil dicam de aliis vitiis, quibus laborant.

II.

De viribus mentis.

§. XIII.

Animae natura vi cogitandi potissimum continetur. Sed licet ea ab influxu corporis varie adficiatur; non ita tamen ex eo actiones animae sunt actae, vt non plures vltro suaque sponte efficiat. Atque idcirco illi arbitrium conceditur, quod non solum ex motibus in corpore productis, verum etiam ex plurimis perceptionibus elucet. Vis cogitandi, qua libera est, rationem, qua vero a corporis influxu

dependet, sensibilitatem dicimus; quamquam alii alias hisce nominibus notiones subiiciunt.

§. XIV.

Vis animae se primum exserit sensationibus, quae sunt vel externae vel internae: de illis alio loco dictum satis: de his quaedam adiicienda sunt. Sensum internum dicimus illum, qui in ipsius animae constitutione, iisque omnibus, quae illum proxime adficiunt, percipiendis versatur. Praecipua sensus interni species est, sensus sui ipsius, id est suae existentiae et intimae constitutionis. Ab hac **LOSIVS** discernit sensum propriae personalitatis, quae omnes animae vires, habitus, propensiones, et passiones complectitur. Potestne fieri, ut mens sui ipsius sensum absque omni corporis adiumento habeat? quid conscientia sui ipsius ad varianda de rebus externis iudicia confert? Vid. **SVLZERS vermischte Schriften**.

Omnis sensio clara non est nisi sensus sui ipsius varie adfectus aut modificatus. Nam quidquid in anima contingit, vel est conscientia impressionis a rebus externis ortae, atque adeo mutatio intimae constitutionis: vel est conscientia eiusmodi mutationis, cuius ratio in ipsa anima aut continetur, aut certe contineri videtur. Quare nullae sensationes merae passiones dici possunt. Certe multa, quae sentiendo patimur, aut aliter, ac res postulare videbatur, aut plane non percipimus. Patimur equidem inquit **CL. FEDERVS**, quando aliquid sentimus, sed non ipsum pati sentire est, quin hoc potius quod patimur sentimus.

§. XV.

Aptitudo ad sensus aut motus voluntarios libere exercendos in sanis organis vigilia vocatur: ineptitudo ad eosdem, et quies animae cum sanis organis somni nomen fert. In somno igitur sensus tam externi quam interni cessant, ita ut anima nec sensationum nec idearum sibi conscia sit. Si vero anima occupatur ideis materialibus seu vestigiis sensorio communi receptis, ita ut earum repraesentationes in mente eo tempore omnino similes perceptiones producant, quales obiectorum externorum impressiones in organa faciunt, insomnia nascuntur. Nonnunquam cum his perceptionibus animae motus voluntarii coniunguntur, ut loquellae organa, ut artus multi, omnesque, ad nutum illarum perceptionum regantur, unde somnambuli. Si denique sensus interni cum motibus voluntariis restituantur, homo euigilat. Somnus oritur vel a simplici defectu, inopia, et immobilitate spirituum, vel a compressione nervorum, semper autem a difficiliore spirituum per cerebrum motu. Insomnia HALLERVS ad morbi genus refert, et ad aliquam causam stimulantem, quae perfectam quietem sensorii interrumpit. Hinc maxime reficit somnus, a quo insomnia absunt aut eorum certe memoria abest. Vide RIDELS philos. Bibl. 3. Stuck, pag. 138. KRÜGERS *experimental Seelenlehre*, Cap. 6.

§. XVI.

Omnis sensationum, idearumque claritas ab attentione dependet: in qua considerandum venit, quid anima, quid motus fluidi nervei, quid denique externa impressio conferat. Anima quidem ab initio attendendo non tam agit, quam patitur, usu
A 5 tamen

tamen et exercitatione quamdam sibi facilitatem vis suae pro libitu huc illucque vertendae acquirit. Motus fluidi neruei est a) vel ordinatus, successioni impressionum consentaneus, aut inordinatus celeritate ac directione varius inconstans: b) vel vividus, vel languidus, aut denique incitatus aut vehemens. Vnde diuersa est attentio, et quae inde consequitur, perceptio. Impressiones quoque externae non vno modo attentionem variant. Ac primo quidem nimia impressionum copia attentionem diuidit, distrahitque: successio earum nimis accelerata perceptiones mancas et imperfectas relinquit. Deinde sunt quaedam perceptiones, quae attentionem mirifice alliciunt, veluti sensationes gratæ et ingratae, nouae et inexpectatae.

§. XVII.

Memoria facultate rerum obiectarum ideas capiendi, conseruandi, earumque, cum recurrunt, reminiscendi continetur. Negotium capiendi partim capacitate cerebri, partim mentis attentione perficitur. Firmitas conseruationis fidelitate idearum receptarum crebra restauratione, earumque cum aliis iam familiaribus consociatione comparatur. Reminiscencia denique nunc ab ipsa anima, nunc ab ipso corpore excitatur. Quaecunque res conscientiam sui ipsius impediunt, aut iuuant, eadem reminiscenciam iuuant et impediunt. Ceterum reminiscencia nec vniuersim libera est, neque semper ab influxu corporis determinatur. Leges mnemonicae hinc facile colliguntur. CF. DOMMERICH et QVINTILIAN L. XI. C. II.

§. XVIII.

Phantasia alia mechanica est, alia rationalis. Illa locum habet, vbi clarae ideae occasione impressionum sensorio communi receptarum ita excitantur, vt nulla earum habeatur reminiscentia. Huc pertinet a) status somnum inter et vigiliam medius, in quo conscientia sui ipsius maximam partem cessat, sensationesque interrumpuntur aut certe debilitantur. b) Ipsum somnium, quod a sensatione aliqua nasci solet, cui ex lege associationis idearum integra adfinium specierum turba se comitem addit. c) Alienatio mentis cum nimia cuiusdam ideae impressione motus spirituum in eam solam, aut alias cum ea coniunctas colliguntur. Quo in casu solummodo certae quaedam imaginationes pro sensationibus habentur, in reliquis reminiscentia locum habet. d) Delirium seu insania cum species rememoratiuae ob suam viuacitatem a sensationibus non dignoscuntur; insaniae gradus insignior cum vehementioribus motibus externis coniunctus furor dicitur. Ceterum insania non semper in cerebro sed saepe etiam abdomine ortum habet.

Phantasia rationalis non ita in potestate mentis est, vt non vario ordine ac viuacitate motus fluidi neruei adficiatur. Imaginationes iusto viuidiore motus corporis excitare possunt, quales alioquin res externae efficiunt.

§. XIX.

Facultatem notiones vniuersales formandi, iudicandi, ratiocinandique intellectum dicimus. Facultas ratiocinandi nonnunquam ratio dicitur. Attentionem, quae notionibus vniuersalibus considerandis

randis impenditur, meditationem vocant, quae adeoque ab attentione sensuali differt. Praecipuae igitur intellectus functiones sunt formatio notionum vniuersalium, earumque euolutio analytica, comparatio, compositio, et denique iudicia cum noetica dum dianoetica.

§. XX.

Vires intelligendi, si ad res futuras ex praeteritis ac praesentibus colligendas adhibeantur, gignunt prouidentiam, quae non est, nisi euentus futuri perceptio, ad hanc maxime facit assidua obseruandi solertia inueniendique facilitas. Ist hac prouidentia omnis ciuilis prudentia, omnis ars, omnis denique vitae ratio continetur. CF. ZIMMERMANN von der Erfahrung, 1. Theil, 3tes Buch, 1. Cap. Huc etiam referunt praesensiones, quae sunt rerum futurarum aut remoto a sensu corporis loco accidentium perceptiones ope imaginationis productae. Verum istae vt plurimum sunt phantasiae illusiones. *Vid. RIDIGER de sensu veri et falsi prooem. §. 33. et VNZER kleine Schriften, zweyter Theil, pag. 227.*

§. XXI.

Omnia idearum genera consociari inter se possunt. Successio idearum est vel sensuialis, vel rationalis: illa a motu lusuque fluidi neruei, haec a libera mentis efficacia pendet. Sensuialis idearum successio pro diuersa fluidi neruei celeritate vel retardatur, vel acceleratur. Praecipuae successiones fiunt a vocabulis ad eorum significatus et ideas secundarias ab obiectis sensuum ad notiones vniuersales, eorumque signa, a subiectis ad adfectiones rerum et vicissim, a rebus ad relationes temporis ac spatii, a toto ad partes etc.

In

In quantum successio idearum rationalis est, mens pro lubitu certas quasdam ideas feligit, easque inter se comparat, coniunctas vel disiunctas notat, alias ex aliis elicit, prout vel natura rei vel propositum consilium deposcit. Ceterum ex magno idearum numero illae maxime recurrunt, quae vel maiorem inter se habent similitudinem, vel saepius in mente coextiterunt, aut praesenti animi tono magis consonant, aut denique clarius et viuidius cogitatae sunt. Hic omnino legendus est HOMIVS *Tom. I. Cap. 1.* et SEARCHIVS *Tom. I. Cap. 8. et 9.*

§. XXII.

Voluntatis nomen ambiguum est. Hoc loco nobis notat facultatem ea, quae sunt bona, adpetendi, iisque contraria auerfandi. Bonum autem vocamus, quidquid statum nostrum perficit, seu quidquid adpetitiones a natura insitas iuuat. Prima omnium adpetitio haec est, vt sensus sui ipsius quam viuidissimus conseruetur. Quemadmodum hic sensus per se gratus est ac iucundus; ita ea omnia, quae illum iuuant, intendunt ac perficiunt, pariter sunt grata atque iucunda. Quare omnis voluptas, si vere velimus iudicare, ex sensu et intuitu propriarum perfectionum, taedium vero ex intuitu propriarum imperfectionum demum existit. Quia vero sunt obiecta externa, quae rationem in se continent, cur animi corporisque status perficiatur; nihil obstat, quominus ea nobis placere dicamus. Hinc quoque ex eo, quod res nobis placent, iisdem perfectiones ac pulchritudines adscribimus. Denique ita comparati natura sumus, vt, quas nostras putamus perfectiones, iure quodam nobis debitas existimemus. Ex vtraque hac opinione explicatio multorum phoenomenorum pendet.

§. XXIII.

§. XXIII.

Voluptates, quae varios gradus suscipiunt, sunt vel sensuales vel rationales: ad illas referuntur, quas sensationes cum externae, tum internae, et imaginationes gignunt, reliquae sunt rationales, quo etiam pertinent illae, quae ex consideratione virtutum moralium nascuntur. Quum, quidquid sensum sui ipsius iuvat atque perficit, sit principium voluptatis; intelligitur, non solum suum cuique animae corpus vires ac facultates placere, sed illa quoque omnia, quae talem ad hominem habent relationem, ut perfectio siue corporis siue animi inde exsistere possit. Quare res omnes earumque affectiones, quae sensum propriarum perfectionum vel excitant vel comitantur, nobis placent; veluti rerum magnitudo, veritas, perfectio, pulchritudo, sublimitas etc.

Quare perceptiones gratae nouitate aut iusta viuacitate carent, aequabilem animi statum praestant; qualis ut plurimum existit ex continuata perfectionum iam adquisitarum conscientia, ex recordatione voluptatum olim perceptarum, et denique ex depulsione taedii.

§. XXIV.

Causae taedii sunt omnia illa, quae sensum propriarum perfectionum vel debilitant, vel extinguunt. Huc pertinent a) ea, quae vires intelligendi impediunt, veluti fastidium otii, (die Langeweile,) dubia insolubilia, perplexitates rerumque obscuritates: b) omnis dolor ac molesta sensatio corporis: c) deformitates ac imperfectiones rerum obiectarum: d) denique ea omnia, quae talem ad nos rationem habent, ut sensum propriarum imperfectionum adferant.

§. XXV.

§. XXV.

Perceptio complexa, in qua voluptas cum taedio iuncta est, statum animi mixtum efficit; quo referunt tragice excelsa, ridicula. Quod voluptatem subito consequitur, taedium sentitur viuidius, et vicissim. Verum subitus eiusmodi et repentinus a voluptate ad taedium transitus occurrit rarius; quia aequabilitas animi, ubi nec voluptas, nec taedium percipitur, consuetus et naturalis est animae status. Fieri denique potest, ut eadem obiecta eidem homini alio tempore placeant, alio displiceant. Quae haftenus diximus, ex ARISTOTELE *Rhetoricorum lib. I. Cap. XI.*, illustrantur. Cui add. *die Geschichte des Selbstgefühls*, et SVLZERS *vermischte Schriften*.

§. XXVI.

Corpus humanum respectu voluptatis ac taedii non vno modo cum anima coniungitur. Nam praeterquam quod corpus voluptatum sensualium fons sit atque principium, idem ex aliis quoque phoenomenis elucet. Ac primo quidem modica voluptas et aequabilis animi status corporis sanitatem mirifice confirmat; immodicae vero voluptates et aegritudines animi eandem labefactant. Deinde dolor corporis omnem voluptatis sensum impedit. Postremo quaelibet voluptas et aegritudo animi quosdam corporis motus adiunctos habet, quos in vultu potissimum cernere licet, quique signorum loco sunt, ex quibus, quomodo quisque sit adfectus, dignoscatur.

§. XXVII.

Quaevnis adpetitio claram perceptionem seu conscientiam supponit; unde ab instinctu distinguenda est.

est. Neque tamen ad omnem adpetitionem plena sui ipsius conscientia, aut distincta rei concupitae cognitio requiritur. Quidquid adpetimus, propterea, quia bonum esse aut scimus, aut certe putamus, et pro magnitudine boni adpetimus: quidquid auersamur, id, quia aut est, aut videtur malum esse, et pro magnitudine mali auersamur.

§. XXVIII.

Adpetitiones vero feruntur vel in actiones animae, vel in sensationes ac imaginationes; illae rationales, hae animales seu sensuales vocantur; quamquam nulla adpetitio ex integro sit aut sensualis aut rationalis. Adpetitiones rationales, quia non solum ex notionibus vniuersalibus, quas sibi anima de rebus ad sensum sui ipsius relatis format, verum etiam ex harum notionum coniunctione oriuntur; intelligitur, eas pro diuerso notionum earumdem numero et multiplici coniunctione multiplicari, mutarique.

§. XXIX.

Conscientia, plures maioresque status nostri perfectiones, quam imperfectiones esse testando felicitatem praestat. Quare non cuius imperfectionis sensus infelicitatem adfert. Adpetitio felicitatis a natura indita est, atque adeo omnibus hominibus communis. Quod hic cernitur discrimen, ex mediis illius consequendae oritur.

§. XXX.

Cognitio boni vel mali, ex qua intelligi potest, quare aliquid adpetamus vel auersemur, momentum voluntatis seu motium vocatur. Absque motiuis
anima

anima nunquam alteram actionem aut sensationem alteri praefert. Si motiua duarum actionum aut sensationum concurrunt, quae consistere simul non possunt, oritur deliberatio, seu momentorum in vtramque partem ponderatio, quae animam ancipitem et dubiam detinet, dum ob maiorem momenti vtriusque vim in alteram partem se se inclinaverit.

§. XXXI.

Adpetitiones et auersiones pro maiori voluptatis ac taedii efficacia, pro maiori vtriusque viuacitate augentur, intendunturque; easdem vero minuunt aut penitus tollunt non solum mutatae de voluptate sperata opiniones, verum etiam ea omnia, quae viuacitatem impressionis impediunt, veluti curiosa obiecti enodatio, fruitio immodica, consuetudo.

§. XXXII.

Cum animus est vehementiori aut voluptate, aut aegritudine ex sensibus vel phantasia exorta adfectus, commotus esse dicitur: ipse autem ille animi status commotio, vulgo adfectus dicitur. Commotiones animi alii aliter distribuunt. Qui ipsum animi statum considerant, tria illius genera faciunt, nimirum alios dicunt esse iucundos, alios molestos, quibus denique mixtos addunt. Commotio animi iucunda gaudium dicitur. Gaudium ex fine mali laetitia; ex bono futuro incertiori spes; ex certiori fiducia; ex conatu bonum obtinendi cupiditas; cupiditas erga bonum difficulter obtinendum coniuncta cum fiducia difficultates superandi animositas; gaudium ex iis, quae a nobis recte facta putamus, acquiescentia in se ipso; ex benigno aliorum de nobis iudicio gloria; gaudium ex malo alterius sine emolumento proprio maleuolentia, seu irrisio vocatur etc.

Adfectus molestus tristitia dicitur; ex difficultate boni obtinendi pusillanimitas; ex mora boni sperati desiderium; ex malo anteuiso fastidium; ex malo, quod nobis euenire posset, metus; ex malo appropinquante timor; ex malo ingenti horror; ex malo intolerabili et ineuitabili desperatio; ex malo improuiso et inopinato terror; ex iis, quae a nobis malefacta putantur, poenitentia; ex sinistro aliorum de nobis iudicio pudor etc.

Pleniorum commotionum explicationem inuenies apud SCHÜTZ *Metaphys. Cap. I. §. 184. et sqq.* et apud alios passim.

§. XXXIII.

Nunc, quam commotiones in corpore vim habeant, videamus. Et generatim quidem illud obseruamus, quae sunt in vehementi quadam voluptate, aut mediocri tristitia positae, animorum commotiones ita ab animo in sanguinem propagari, ut eum magna celeritate atque impetu ex corde ad partes exteriores corporis propellant; quae autem graui aliquo dolore et taedio continentur, ab externis corporis partibus versus cor repellant aut retrahant. Hinc intelligitur, cur quaedam commotiones animi rubore, aliae pallore os inficiant; alias gestiens quaedam alacritas, alias autem tremor membrorum sequatur; aliae pulsant corda et arteriarum ictus excitent, aliae autem spiritum ita retardent, ut non satis libere exire et redire possit, sed cum difficultate quadam trahatur. Sed de his singillatim dicere hoc loco nihil attinet.

§. XXXIV.

§. XXXIV.

Commotiones animi duobus potissimum modis debilitantur infirmanturque. Primus est, cum opiniones de bono et malo susceptae, et sensu, phantasiaque in animum quasi inuectae mutantur. Nam quum ab his commotiones animi proficiscantur, iisdem sublatis etiam ipsae commotiones animi componantur necesse est. Alter modus ab attentione arcessitur, cuius haec vis est, vt non solum in res alias conuersa commotum tranquillet animum, sed in ipsa etiam commouente animum re defixa aliquid ad minuendam commotionem adiumenti habeat.

§. XXXV.

Tribus porro modis ingrauescere augerique commotiones animi possunt. Primus est, qui ex magnitudine bonorum et malorum, pulchritudinis deformitatisue dependet. Deinde quum maior sit voluptas, quae est ex pluribus voluptatibus tanquam partibus coniuncta, quam quaelibet earum, quae ad totum tanquam partes pertinent: efficitur, vt etiam commotiones animi augeantur percepta noua pulchritudine aut deformitate, oblatoque nouo bono maloue. Denique, quoniam plures interdum simul commotiones concutiunt animum, facile intelligitur, hoc etiam modo eas ingrauescere.

§. XXXVI.

Instinctus animales sunt motus ex obscura corporearum indigentiarum perceptione exorti. Quia vero omnes corporis indigentiae motum aut quietem, impletionem aut euacuationem spectant, patet, eas ad quatuor genera reuocari posse. Quia porro homo

earum rerum, quibus eius efficacia atque sensibilitas occupatur, distinctam notionem facile acquirit, intelligitur, cur instinctus isti in passiones demum easque vehementes euadant.

§. XXXVII.

Aliorum adfectus contagione quadam saepius in nos migrant. Vnde sympathia, quae est animi habilitas ope sensationis phantasiaeque alienos status induendi. Prima huius sensus sympathetici quasi semina continentur perceptione illius causae, ex qua alienus status profectus est. Generatim quidquid intuitionem alieni status adiuuat, idem sympathiam auget. Huc pertinent artefacta, tenerior nervorum sensus, imaginatio viuidior et copiosior, ipse denique animi habitus, animo patientis analogus. Sympathiam contra impediunt aut infirmant morosae meditationes, hebetudo sensuum, consuetudo. Ad sympathiam referuntur cum molesti, tum iucundi, status veluti timor, horror, tranquillitas, hilaritas etc. Porro quaerunt, tenerior animi sensus sympatheticus in bonis numerandus sit, nec ne: item an sit a natura inditus ac peculiaris quidam sensus, an ex amore sui ipsius deriuandus. *Vid. MEINERS Psycholog. pag. 17. et sqq. item SCHMITHS theoria, Cap. I.*

§. XXXVIII.

Habitus nihil est aliud quam firma facilitas, quae ducitur ab actionibus vnus eiusdemque generis iterum iterumque repetitis, et quae simul vires siue corporis siue animi promptiores ad hoc quam illud reddit alacriores. Vnde intelligitur primo, cur habitus nunquam contrahatur, si anima variis et in di-
uersa

uersa tendentibus notionibus occupatur; deinde cur cessante exercitatione habitus contracti paullatim diminuuntur, et demum euanescent. De sollertia obseruandi aliisque ingeniorum habitibus dictum fuit in Logica. De gustu seu sensu veri quaedam adii-cienda sunt.

§. XXXIX.

Venustas seu bonum ideale est insignior perfectio, quae ex coniunctione variorum, distincta intuitione percepta, relucet, et est partim in corporibus eorumque adfectionibus, partim in anima: illa corpora, haec spiritualis dicitur. Porro venustas spiritualis, vel ex perfectionibus intellectus, vel ex virtutibus animi moralibus ducitur. Ab utroque venustatis genere probe discernenda sunt ea, quae bona, perfecta, vera, magna et iucunda dicimus. Venustati contraria sunt a) vilia, in quibus vnitas aut perfectio desideratur: b) turpia, quae vel ob suam formam vel ob eas, quas excitant ideas socias, molestum sensum adferunt: c) ridicula, quae deformitate quadam ac turpitudine continentur: haec enim sola aut certe potissimum ridemus, quae notant, et designant turpitudinem aliquam, non turpiter. Firma itaque facilitas, quid in quaque re venustum sit, quid deforme, promte, et expedite perspiciendi, gustus seu sensus pulchri dicitur. Illius virtutes sunt *ακριβεια*, amplitudo, magnitudo et celeritas, et diuturna sollertique consideratione ac studio operum, quae vel natura vel ars exhibet, optimorum comparantur. GERARDS Versuch über den Geschmack. Bürkes philosophische Unternehmung über das Erhabene und Schöne. Mendelsohns philosophische Schriften 1c. 1c.

§. XXXX.

Ex sensationibus vnus eiusdemque generis saepius repetitis enascitur consuetudo, cuius haec vis est, vt primo, quia sensationes nouitate et viuacitate priuat, earum quoque voluptatem minuat; deinde vt animam aduersus molestos sensus firmet, propensiones labefactet, et demum extinguat. Quam consuetudines in corpore vim habeant, facile intelligitur.

§. XXXXI.

Quemadmodum ex crebra earundem actionum iteratione habitus, et ex earundem sensationum repetitione consuetudines, ita ex instinctibus et appetitionibus eiusdem generis saepius repetitis propensiones animi nascuntur. Animam iam ante, quam claras haberet perceptiones, instinctibus motam fuisse credibile videtur. Quare primi illi motus, quos nominare non licet, futurarum propensionum quasi fundamenta sunt.

§. XXXXII.

Supersunt quidam animi status, qui ex vicissitudine motuum actionumque oriuntur. Quaelibet grata sensio vim animae exercet. Si talis sensio paullo est viuidior, seu si voluptas est in motu, minor est atque languidior animae agentis contentio, atque is status fruitionis vocatur. Si vero sensationes non satis vigeant: vis animae cognitione eorum, quae in iis insunt, occupatur, quem statum considerationis dicunt. Cum anima notiones vniuersales, ex iterata consideratione ortas, inter se comparat, atque alias inde elicit, meditari dicitur. Si anima mole-

molestis sensationibus detinetur, eiusdem vis in hisce depellendis, et gratis excitandis occupatur, unde status displicentiae (der Unbehaglichkeit). Porro si in statu fruitionis tanta tamque viuida est voluptas, vt omnem vim animae expleat, anima sui ipsius cogitatione occupatur. Si vero tanta voluptatis suauitas non est, reliqua vis, quam fruitio non explet, considerationi dabitur; unde status mixtus seu contemplationis exsurgit. Fruitio et displicentia rarius, meditatio et fruitio nunquam simul consistunt. Ceterum nullum horum statuum anima diutius sustinere potest.

§. XXXXIII.

Commotiones et propensiones animi eam vim non habent, vt libertatem voluntatis humanae euer-
tant. Est sane anima nostra plurium actionum suarum plena domina, etiam cum legibus volendi agit conuenienter. Id quod suus quemque sensus internus luculentissime docet, modo non omnem humanitatis sensum exuerit. Huius igitur sensus testimonio primo constat nos sponte amplecti, quod bonum, aut refugere posse, quod malum iudicamus, ita etiam vt positis incitamentis ad id amplectendum vel repellendum impellentibus possimus aut non amplecti aut auersari. Deinde ex eodem sensu perspicuum est, quod nosmetipsos ob res male gestas reprehendamus, et incusemus, hac solum ex causa, quod conscii nobis simus, eodem tempore, quo egimus, et in iisdem plane adiunctis nos aliter agere non debuisse modo, verum etiam potuisse. Si igitur nos viuere et cogitare in dubium non vocamus, propterea quod illud sensu interno percipimus; libero nos arbitrio velle et nolle plurima quomodo possumus negare? Porro in omni iniuria, qua nos quocunque

modo laesos esse conquerimur, per multum inter-
esse putamus, vtrum perturbatione vel leuitate ani-
mi, an consulto atque cogitato illata fuerit iniuria.
Leuiores enim putamus, quae repentino aliquo motu
aut casu accidunt, quam ea, quae meditata et praepa-
rata nobis inferuntur. At vnde hoc discrimen, nisi
quod credamus, ea, quae deliberato illata nobis sunt,
potuisse non inferri? denique sublata libertate omne
honesti et inhonesti discrimen, omnis legum vis,
omnis denique vitae ratio conuellitur: frustra adhi-
bentur laudes et minae, sine omni ratione decernun-
tur poenae vel praemia, culpa, et imputatio actio-
num, omnibus gentibus vsitatae, inania sunt nomina,
virtus denique perinde ac corporis venustas in bonis
fortunae habenda erit. Rationes, quas hic cumulaui-
mus etsi fortassis singulae minus valeant, vniuersae
tamen adsertionem nostram confirmant. Hoc loco
addendum puto, quam mihi in eiusmodi speculatio-
nibus constituerim legem. Est autem haec: ad vir-
tutis studium me obligatum esse certo scio. Quare
vt primum speculatio cum virtutis studio consistere
nequit; id mihi argumento est luculentissimo, me
in errore versari.

CAPVT SECVNDVM.

De homine cum bestiis comparato.

§. XLIV.

Humanae naturae cognitionem multum iuuare potest eiusdem cum bestiis instituta comparatio. Ex hac enim consideratione hominis praerogatiuae magis elucent. Hoc itaque capite praesenti agere constituimus, vt primo in naturam bestiarum inquiramus; deinde, vt, quid inter hominem et belluam intersit discriminis, videamus.

§. XLV.

Quae certis instrumentis ad peculiare functiones destinatis naturaliter instructa sunt, corpora organica vocantur: quorum duo potissimum sunt genera: vnum eorum, quae interno quodam se se loco mouendi, principio gaudent; alterum eorum, quae tali principio carent: illa animantia, haec vegetabilia dicuntur.

§. XLVI.

Animantia alia propius, alia ab hominum similitudine absunt longius; adeo a se inuicem distant. Ac primo quidem, si habitationis ratio habeatur, alia terrestria, alia aquatica, et quae inter haec sunt media, amphibia vocantur. Si vero motus diuersa ratio spectetur; alia serpere, alia repere, quaedam volare, quaedam natare videmus. Si denique ad sensuum organa animum aduertamus; alia deprehen-

demus solo tactu instructa, alia plurium aut omnium sensuum adparatu ornata: illa imperfecta, haec perfecta dicuntur. Huius posterioris generis sunt, quae ad hominis similitudinem accedunt proxime.

§. XLVII.

In tanta animantium varietate palam est, varia quoque, ac multiplicia esse eorundem opera, et artefacta, quorum explicatus sunt perdifficiles. Philosophorum enim alii sumunt, animantia non esse, nisi mera automata, alii contra omnibus animam largiuntur: nec desunt, qui quasdam bestias principio sensationis seu anima instructas, reliquas eadem carere contendunt. Porro eorum quoque, qui bestiis animas tribuunt, non vna sententia est: alii enim nudam sensationem, alii rationem aut certe eiusdem particulam bestiis vindicant. Sed antequam constituamus, quam sententiam sequamur, iuuerit bestiarum structuram organicam, actiones ab iis edi solitas, et denique instinctus breuiter considerare.

§. XLVIII.

Sunt aliae bestiae, quae capite disiuncto, cerebro et omnibus, praeter tactum sensibus carent: aliae, quae duobus, tribus, quaternis, aut quinis sensuum instrumentis gaudent, quaeque ab hominis forma externa parum differre videntur. In omnibus vero instrumenta motus sunt obuia, tanquam primum criterium, quo animal a ceteris rebus creatis internoscitur. Porro alia animantia generatione, alia plantarum more genus suum propagant, dum ramos vndique a latere fundunt, illos aliquamdiu alunt, et tandem ab corpore suo tanquam a stirpe seiungunt et abiiciunt.

§. XLVIII.

Praeterea sunt animantia quamplurima, quorum opera sensum aliquem internum, imaginationem, expectationem casuum similium, ac propensiones arguunt. At in nullis cernere licet vestigia, quae considerationem interna efficacia institutam, arbitrarias idearum compositiones, abstractiones, notiones vniuersales, aut elicatas ex illis ratiocinationes ostendant.

§. L.

Instinctus nomine hoc loco intelligimus vires ad eos, qui naturae cuiusuis animantis conueniunt, labores perficiendos aptas, easque a natura concessas. Praecipui animalium instinctus alimentorum cura, malorum declinatione, generis propagatione prolisque conseruatione occupantur. Atque hi instinctus nonnunquam ea vehementia se se produnt, vt hominum adfectus fere imitentur, hinc a nonnullis instinctus adfectuum vocantur. At indicia, ex quibus vniuersalis propositi finis cognitio intelligatur, non adparent. Sunt praeterea animantia, quae inditas a natura facilitates habent ea peragendi, quae naturae suae sunt consentanea; quos instinctus artificiales vocat REIMARVS. Verum nec in his vniuersalis cuiusdam cognitionis vestigia deprehenduntur. Ea tamen in omnibus animantibus artuum organorumque conformatio est, vt cum hisce instinctibus adprime consentiat. Denique omnes instinctus statuta tempora habent, alii inde a prima aetate, alii vero iam adultiore se se exserunt.

§. LI.

His breuiter indicatis, de natura bestiarum videamus. Qui animantia pro meris automatis habent;

bent; argumentum ab analogia ductum videntur ignorare. Habent certe plurimae bestiarum cerebri fabricam, omnemque neruorum ac sensuum apparatus corporis humani conformationi simillimum: atqui haec in homine ad informandas perceptiones, motusque spontaneos constituta esse, dubitari non potest: propter eundem itaque finem etiam bestiis collata sunt. Si deinde ad quotidianas earum actiones animum aduertamus, nonne et se a rebus externis, et res a se ipsis discernunt? optime profecto discriminant vtilia, noxia, amica, infesta: plurima ex voce et sibilo internoscunt: quare nonnullis saltem bestiis animam esse attributam, recte colligimus.

§. LII.

Verum vtrum omnibus omnino animantibus principium sentiendi insit, obscurior quaestio est. Sunt, qui negant. Ac primo quidem aiunt, multa esse animantium genera, in quibus nulla sensus indicia occurrant; quod inde confirmari putant, quia capite et cerebro tanquam sensorio communi careant. His addunt, multa esse, quae functiones sibi proprias continuent, etiam dissecta, aut capite truncata. Certe qui hisce animalculis animas tribuunt, omnes difficultates nunquam expedient.

§. LIII.

Qui denique bestiis rationem largiuntur, vereor, ut adsertionem suam argumentis certis confirment. Nam primo nullo innotescit argumento, bestias ideas suas meditare excutere, diuersis ex aspectibus contemplari, ad se se distincte contendere, modis variis consoiare, vel disiungere, inde principia generalia ducere, sistemata constituere. Quare nulla in

iis Dei, iuris, honesti, et inhonesti cognitio, quippe quae longa et saepe implicata ratiocinatione esset comparanda. Haec autem inde vel maxime patent, quod nulla sit apud eas peculiaris inuentio, nullae artes excogitatae, nulla instituta; artificia sua, simul atque editae in lucem sunt, perfecte callent, non aetate, non usu, non institutione adipiscuntur; nulla in iis varietas, nulla incrementa. Quare si quid libere vel ratione videantur efficere, ad totum id determinantur, diuersa duntaxat adpetitionum contentione, vel perceptionum claritate, ita ut valentior adpetitus, vel clarior cognitio citra deliberationem atque delectum ad agendum eas impellat. Neque ex effectis praecise consideratis debent facultates vniuerse aestimari, sed videndum, vtrum quid fiat propria inuentione, studio, excogitatione, disciplina ac finium cognitione. Adde, quod si bestiae intelligerent mirabilia ista, quae operantur, tum quidem non aequarent ratione hominem, sed superarent: siquidem homo experientia demum et exercitio acquirat necesse est, quae animal vix natum praestat perfectissime.

§. LIV.

Sed haec, quam inter homines et bestias obseruamus, differentia interna sit, an ex causis externis organorumque praestantia ducenda, quaestio est percelebris. BAILIVS et HELVETIVS primum adfirmant, putantque, caninam in ARISTOTELIS CICERONISVE corpore animam ad eundem cognitionis gradum peruenturam esse, quo haec scientiarum lumina eminuerunt. Verum ex eo, quod brutorum hominumque animae multum inter se conuenientes a corpore, cui iunctae sunt, magnopere pendunt; id quidem fuit consequentiae, esse vel eandem

dem plane vtrarumque naturam, illas autem corpore impediri, quominus vires suas exerçant, vel eas esse diuersis instructas viribus, corporibus proinde diuersis subiectas, virium illarum exercitio aptis. BAILIVS precario sumsit prius, nos ad posterius adfirmandum rationibus mouemur. Nam primo cum sapientia et bonitate diuina conciliari non potest, naturas ipsum cognoscendi, et praestantioribus his, quas intellectus creat, voluptatibus instructas facultate, corporibus opprimi huic facultati resistentibus; frustra que adeo vires datas esse, quae se non manifestent. Si poenae causa carceribus inclusas, si tandem liberandas, et ad maiorem cognitionis gradum peruenturas has brutorum animas dicis; mira quidem narras, scilicet poeta non philosopho digna. Deinde si eadem animae vi gaudeant bruta, cur nullos plane in cognitione progressus faciant, profecto non intelligitur; quum sensibus quibusdam vel antecellant homines, nec ab externis illis, quas HELVETIVS tantopere laudat, causis adeo sint remota.

§. LV.

At natura cogitationis particeps cuiuscunque cogitationis capax est --- Vellem, hoc BAILIVS probasset, non principii loco posuisset. Certe a conuenientia in eodem genere ad quamcunque conuenientiam non rite procedit consequutio. Sed vis sentiendi, ait HELVETIVS, omnes cognoscendi facultates complectitur --- Verum contrarium in logica ostendimus. Diuersis animae operationibus a brutis distinctos esse homines, pulchre docet CICERO. Sed inter hominem et belluam, inquit, hoc maxime interest, quod haec tantum, quantum sensu mouetur, ad id solum, quod adest, quodque praesens est, se

se adcommodat, paullulum admodum sentiens praeteritum aut futurum. Homo autem, qui rationis est particeps, consequentia cernit, principia et causas rerum videt, earumque progressus et quasi antecessiones non ignorat, similitudines comparat, et rebus praesentibus adiungit, atque adnectit futuras, facile totius vitae cursum videt, ad eamque degendam praeparat res necessarias. *Officiorum lib. I. item de finibus lib. I. Cap. XIV.* --- At istae cognitionum praerogativae, vrget idem HELVETIVS, organorum praestantiae, manibus praecipue, desideriiis, aetati longiori, ac denique societati debentur --- Verum his rebus nimium tribuit, quin causis ipsos immiscet effectus HELVETIVS; quod paullo vberius ostendere liceat. Scilicet manus homini egregium usum praestare, certum est; sed non praestarent, nisi iis instructus esset facultatibus, quarum exercitio manus inferuiunt. Vnde rectius ARISTOTELIS homini datas esse manus, quod animalium esset sapientissimum, non propterea esse sapientissimum, quia haberet manus, quod posterius ANAXAGORAE fuit effatum. Deinde longiori vitae aevo quidem gaudent homines, quam animalium plurima; sed intellectus hominum breviori, quam quod illa vivunt, tempore se se manifestat; quaedam etiam aetate superant homines; adde, quod ea, quae diutissime vivunt, animalium non praestantissima edant opera. Porro desideriiis nostris ortum debere inventa plurima, paupertate excitatas esse artes, verum est: sed desideria etiam cognitione gigni, non minus verum est, ignoti quippe nulla cupido. Brutorum more viuerent homines, nisi ratio ipsis beatioris vitae commoda monstraret. Quod animalia conspectum hominum fugiant, hi societati iuncti secure degant, id vero sapientioris, praestantiorisque naturae effectus est, non causa. Quod denique

HEL-

HELVETIVS contendit, hominem sub quacunque coeli plaga vivere posse, bruta non aequae, si vel maxime certum sit; nihil probat. Fac cum ANSONE mures felesque terram circumnauigent, astronomorum longinquis coelum regionibus dimetientium comites sunt canes, num ex itineribus sapientiores reuertentur?

§. LVI.

Sed ROUSSEAUUVIVS alio causam hanc transfert. Praestare homines brutis ratione largitur, sed usum rationis iisdem naturalem esse negat. Est enim vir hic in ea haeresi, genus humanum degenerasse, et a naturae mente recessisse, dum ratione vteretur, quin ex rationis usu socialique vita plus detrimenti, quam commodi cepisse humanum genus. Sed primo argumentis rationis usum generi humano vindicemus, deinde societatis causam agamus. Quamvis omnis haec disputatio philosophica sit, mosaicae tamen narrationis rationem aliquam habendam esse censeo. Quando enim in exponenda historia versamur, testimonia, siqua extant fide digna, omnino in considerationem veniunt. Neque, cur MOSIS narrationem, qui primos parentes ratione et lingua statim usos esse inquit, repudiemus, intelligitur. Nihil fane continet, quod a veritate abhorreat; quin fidem sibi multis nominibus vindicat antiquissimus hic scriptor. Adde, quod posito illo primo generis humani statu, quem ROUSSEAUUVIVS defendit, probabiliter explicari nequeat, quomodo ad hoc cognitionis fastigium adscendere, sibi que sermonem inuenire potuerit. Verum aliae quoque rationes in promptu sunt, quae rousseauuianae coniecturae fidem adimunt. Nam primo quia homines rationis usu minus carere possunt, quam reliqua animalia; recte colligimus,

gimus, eos naturae suae non aduersari, dum ea utuntur. Deinde infinitae creatoris sapientiae contrarium est, viribus instruere ens, quarum usu carere non possit solum, sed ex voluntate ipsius carere debeat; et omnis in vniuersum experientia nihil in rerum natura frustra esse datum, testatur. Quaecunque ergo hominibus datae sunt facultates, ad usum datae sunt. Quare nec illud est verisimile, in numera saecula elapsa esse, antequam usus locum obtinuerit, multa hominum millia morte damnata esse hoc generis sui priuilegio non gaudentium. Nul- lum enim, quominus illud fieri potuerit, necessa- rium adfuit impedimentum; nec vlla nos cogit ne- cessitas, vt primos homines instar eorum, quos fe- ros capimus, sibi relictos fuisse existimemus; quin contrarium suadent argumenta grauissima. Ac primo quidem huc referimus legem continui, quae in reli- qua rerum creatarum serie cernitur, quaeque hic so- lum hiaret, si animal ratione praeditum ex ea serie tolleretur. Deinde, quidquid creatoris gloriam il- lustrat, id non eo solum permittente, sed decer- nente atque moderante accidisse statuendum est. At- qui rationis lumine et libertate praeditum hominem praestantissimum, quod nouimus, creatoris opus, et luculentissimum perfectionum illius documentum esse, an negari potest? etenim omnia mundi orna- menta, ipsa animalia bruta diuinam sapientiam testan- tur praeclare, non agnoscunt.

At haec forte locum haberent, inquit ROUS- SEAU VIVS, si ratione ita vteretur homo, vt di- uini Numinis gloria rerumque creatarum salus pro- moueretur. Sed contrarium docet experientia --- Verum multa hic reponi possent: haec duo mihi suf- ficiat notasse. Primo errandi, atque adeo peccandi potentia, quum a spiritus finiti natura remoueri

non possit, qui rationis propterea praestantiam impugnat, is vim quamlibet finitam contemnat necesse est; currendique idcirco facultatem vilipendat, quod currens nonnunquam pronus procidat. Deinde non perfectiori animae indoli, qua a brutis homo differt, omnia eius vitia tribui possunt, quum pravi adfectus in animalibus etiam obseruentur. Profecto quomodo hominem natura plane bonum, societate sola corruptum sibi fingat ROUSSEAU VIVS, non intelligo.

§. LVII.

Reliquum est, vt, vita socialis naturae hominis conueniat nec ne, videamus. In hac autem quaestione ante omnia discrimen inter societatem ciuilem et vniuersalem, quod recte statuunt philosophi, notandum est. Hanc enim dicunt omnium hominum ad mutua sibi officia praestanda, communemque felicitatem promouendam vnionem; illam nominant plurium familiarum ad persequendam potissimum felicitatem externam, societatem pacto constitutam. Ad vniuersalem societatem homines natura; ad ciuilem consilio duci, breuiter probabimus. Quod primum attinet, constat hominem sine aliorum commercio rationis facultatem tueri non posse. Quid hominibus accidat ab aliorum consuetudine separatis, experientia docet. Scilicet in brutorum naturam fere transeunt. Quum ergo ad rationis vsum constitutus sit homo, ad socialem etiam illum constitutum esse vitam patet. Deinde homo non in re publica tantum, sed in quouis statu et solus sibi minus sufficit quam reliqua animalia, aliorumque generis sui ope magis indiget, et magis etiam hoc vsum iuuari potest. Illud ex longiori infantiae imbecillitate, hoc ex diuersa hominum indole variis operibus

bus apta, adparet. Postremo amor socialis hominibus innatus videtur. Quid enim aliud sibi vult ille, quem quisque in se experitur, sensus sympatheticus? Ad officia ergo socialia natura instinctus, ratione amplius instituitur homo, quippe quae et propter Deum, et propter suam ipsius vtilitatem ad aliorum amorem ipsum obligatum esse docet.

§. LVIII.

Quaemadmodum vniuersalem hanc hominum societatem natura formauit, ita ciuilem suavit ratio. Quum enim aucto et multiplicato hominum genere, ex pigritia nonnullorum et malitia securitas, salusque publica detrimentum caperet; homines societates ciuiles inire coeperunt. Haec si perpendere voluisset ROVSSEAVVIVS, nec omnem hominibus societatem naturalem denegasset, nec societati ciuili vitio dedisset ea, quae multitudini hominum auctae tribuenda sunt incommoda, extra rempublicam locum quoque habitura, vt caedes, vt bella. Sed quemadmodum imperfecta sunt omnia hominum instituta, et corruptioni obnoxia; ita omnino etiam ex societate ciuili mala quaedam in nos redundant, quae gentes barbarae non experiuntur. Iusta nimirum est contra luxum declamatio, iusta de vi, quam naturae inferunt mores quidam et consuetudines, quaerela. Sed huic ipsi societati ciuili multa commoda quum debeamus accepta referre, multa gaudia, quibus caruissemus; sortem nostram non adeo deplorandam, aut societatem abdicandam esse reor. Sapiens potius ad illud adnititur, vt commodis fruatur, incommoda vitet, dum animi cupiditatibus imperans Rex sibi ipse est.

In hoc Caput ceu commentatores legantur
REIMARS Abhandlung von den Trieben der
Thiere. ISELINS Geschichte der Menschheit.
POPPII epist. III. L'esistenza della lege naturale
da CARLANTONIO PILATI. FEDERI dissertat.
de homine natura non fero etc.

CAPVT TERTIVM.

De homine respectu Dei considerato.

§. LIX.

Hominem et animi indole et vitae ratione a feris bestiis natura distingui, capite superiore ostendimus. Quia vero homo bestiis hoc potissimum antecellit, quod Dei notionem informare animo possit; restat ut videamus, qua ratione hanc sibi cognitionem comparet. Doctrinam hanc de Deo, quia ex recta ratione ducitur, Theologiam naturalem vocant, illiusque proprium hoc munus esse volunt, ut ea tradat principia, quibus praecepta morum, leges naturales et omnis religio nitantur. Quare nefas est, quemquam huius disciplinae rudem esse atque ignarum. Exulare praeterea hic debent tam scepticae cavillationes, quam dogmaticae argutiae; mala enim, ait Cicerō, et impia consuetudo est, contra Deum disputandi, siue animo id fiat, siue simulate. Id potius curandum, ut quae sana ratio de Deo docet, simplici ac modesta oratione proferantur. Huius autem scientiae breuem synopsis tradentes, praecipuos tantum attingemus locos, quos copiose tractant philosophi: primo de quaestione illa gravissima; an sit Deus: deinde de operibus diuinis; et denique de hominis erga Deum religione.

I.

§. LX.

Quamquam non omnes, qui Deum credunt, eundem sibi conceptum forment, in hoc tamen conveniunt,

niunt, quod nomine Dei eam intelligunt naturam, quae sit auctor huius vniuersi, cuiusque vi omnia consistant. Quum igitur argumentis illis, quibus Deum esse ostenditur, illud simul efficiatur, vt is causa prima a mundo seiuncta ac discreta esse debeat, merito atheis adnumerantur, qui vel ipsum mundum, vel naturam aut aliud quid nomine Dei insigniunt. Deum autem esse variis argumentis ostendunt philosophi; nos eo vtemur, quod a contingentia mundi dicitur.

§. LXI.

Mundum dicimus rerum omnium seriem et compagem vniuersam, cuius perexiguam tantummodo partem intuemur. Quem incolimus, terrarum orbem incredibili rerum animatarum inanimatarumque multitudine ac varietate ornatum videmus. Diuersa fluidorum solidorumque corporum, minerarum, plantarum, animaliumque genera licet ad certum numerum nondum sint redacta, omnia tamen, quae videmus, motum nobiscum communem habere, experientia docet. Quin etiam plurimis bestiis animas attributas esse, analogia suadet. Tellus nostra circa globum quemdam lucidum seu solem reuoluitur: huic similia sunt corpora coelestia, planetas vocant, quae diuersas circa eundem solem orbitas diuerso temporis interuallo describunt. Praeterea huic ipsi soli similes videntur stellae fixae, circa quas pariter alia corpora luce ac fotu illustrata et calefacta agitantur, licet ob immensam a nobis distantiam oculis conspici nequeant. Si denique astronomis credimus, haec omnia corpora perinde ac terra nostra animalibus celebrantur. Omnium itaque rerum, quarum cognitionem habemus, vires vel motrices sunt vel cogitantes.

§. LXII.

§. LXII.

Qui in mundo fiunt, motus certis stasisque legibus peragi, docet experientia. Verum inde non potest confici, motus istos esse necessarios. Quilibet motus est eiusmodi mutatio, cuius ratio sufficiens in eo, quod mouetur, corpore non continetur. Quilibet motus, nisi ex motu antegresso, non sequitur. Itaque omnes motus simul sumti, qui in mundo eueniunt, supponunt alios, a quibus eorum ratio repetenda est. Sed qui hanc rationem ex infinita motuum, quorum quisque ex alio oriatur, serie arcessit, inane nomen, non causam adfert. Necesse itaque est, primam aliquam omnium motuum causam, primumque materiae motorem existere.

§. LXIII.

At ipsa materia, cuius mutatio motu continetur, estne necessaria an fortuita? materiam nec oriri, nec interire videmus. Omnis illius mutatio motu absoluitur. Verum ex eo, quod materiam nec oriri nec interire videmus; eandem nec ortam, nec interituram esse, haud efficitur. Multo minus inde cogi potest, eam absoluta necessitate existere. Fingamus autem materiam existendi finem non habere; num propterea neque habet initium? Si vero existendi habuit initium, absoluta necessitate non existit. Quin licet concedamus, eam ab aeterno extitisse, in eius tamen natura, quare existat, ratio inesse non potest. Illius existentia enim non est, nisi infinita mutationum series. Quum vero id, quod necessario existit, ita sit, ut plane repugnet, idem non esse; efficitur, ut prima aliqua sit causa, a qua eiusdem creatio dependeat.

§. LXIV.

Perceptiones substantiarum cogitantium, quantum scimus, a motibus mundi corporei dependent. Quum igitur motus a se ipsis non existant, consequens est, nec perceptiones a se ipsis esse. Itaque vltima earum ratio extra eas inquirenda. Verum licet concedamus, perceptiones a motibus ceu causis non dependere; illud tamen quoque constat, omnia, quae nouimus, cogitandi principia fortuito existere. Nullum nobis innotescit, quod, quare existat, habeat in se rationem; nullum, cuius non existentia perinde cogitari nequeat. Neque ex finita perceptionum fortuitarum serie, cur existant, arcessi ratio potest. Ex his ergo efficitur, primam aliquam et necessariam esse causam, a qua vires cum cogitantes, tum motrices sint effectae. Si enim hanc quoque causam ortam esse dicas; inducetur in philosophiam progressio causarum in infinitum, quae est repugnans rationi, et absurda.

§. LXV.

Ex his itaque efficitur, mundum esse fortuitum. Si autem mundus neque necessarius neque aeternus est, aliquando ortus sit, necesse est. Quum porro, quod fit, causam efficientem habeat: mundum quoque auctorem quemdam et causam efficientem habuisse sequitur. Sed quoniam praeter illam naturam necessariam nihil ante mundum fuit, nihil aeternum aliud, ipsa illa natura aeterna etiam causa mundi et auctor sit, necesse est. Auctorem autem mundi dicimus Deum; est ergo Deus.

§. LXVI.

§. LXVI.

At, inquiet aliquis, cognitio hominum ultra experientiam non porrigitur, neque ad ultimas usque causas pertingit ---- quare non? putauerim ego quidem rationi omnino consentaneum esse in tam manifesta earum, quas videmus, rerum dependentia ultimam inquirere causam, in qua scrutans animus acquiescere possit ---- At ratio huius mundi in ipso mundo continetur ---- Quam isthoc significationem habeat, non perspicio: age igitur, quaestionem diuidamus. Ratio, cur homines, cur reliqua existant animantia, arcessenda est ab elementis, eorumque viribus, a vi caloris, terrae, aquae et reliquorum: at quo id argumento ostendis? immo quaeram ex te, unde elementa, unde eorum vires, unde consensio? --- a fato, casu, aut ipsa natura rerum omnium matre ---- Quid, si nonnisi inania omnique sensu vacua nomina mihi obtrudas? At naturae inscitia, et causarum ignorantia factum est, ut opinio de Deo inualesceret. ---- Verum rerum causas qui diligentissime nuper explorarunt, noua cernunt ubique diuinae rationis vestigia, nouas causas, cur ad diuinam vim omnia creantem atque mouentem sit confugiendum.

§. LXVII.

Inter attributa diuina primum locum tenet independentia, qua Deus per se primus omnium semper fuisse intelligitur: ita, ut neque causam vllam agnoscat, neque vim extrinsecus aduenientem, cui quidquam sui debeat. Hinc tamen minime somnandum est, vel Deum sui causam esse, eiusue attributum vel coniunctum quoduis reliquorum esse causam aut rationem effectricem. Independentia in se

includit, quod Deus ab aeterno semperque sit necessarius, ideoque a nullius voluntate pendeat: Naturae autem primae nulla causa, aut ratio efficiens est quaerenda; neque naturae necessitas est causa aut ratio, cur ipsa res sit, cui haec inest necessitas; quum nullum coniunctum re, cui adhaeret, prius esse possit.

§. LXVIII.

Hinc etiam colligimus, vnum tantum esse Deum, si Dei nomine intelligamus naturam primam a nullo creatam. Plures enim istiusmodi fuisse res, nulla suadet ratio. Vbi enim rerum quarumvis certus est numerus, causae cuiusdam liberae voluntatem siue consilium, quo hic numerus prae alio constitueretur, interuenisse omnino censendum est: quod de natura prima fingi nequit. Hoc idem ostendit ipsa mundi fabrica: cuius omnes partes nobis cognitae, ita sunt inter se connexae, aptae, et a se mutuo pendentes, ut vnius artificis consilium indicare videantur. Et quorsum plures Dii, si vnus hoc vniuersum efficere potuit? ceteri nihil certe ad nos pertinerent. Etsi plures Deos aequè perfectos simillimosque sumas, quot tandem erunt? nam si duo aut tres esse possunt, nulla ratio est, quare non innumerabiles sint.

§. LXIX.

Quum Deus a nulla alia re pendeat; accidens esse nequit. Est igitur substantia eaque simplex. Non igitur adscititiae sunt Dei perfectiones: verum omnes ab aeterno cum natura diuina necessario connexae. Est igitur immutabilis: aduentitia enim omnia ad defectum aliquem supplendum accedunt.

§. LXX.

§. LXX.

Deus est necessarius, mundus fortuitus: Deus una est substantia, mundus contra plurium substantiarum aggregatum: Deus prima est causa, a qua res omnes sunt effectae; mundus ex his ipsis rebus effectis constat. Deus extitit, licet mundus nondum esset. Quare mundus omnino seiunctum et a Deo diuersum quid est. Neque mundus tanquam accidens ad Dei substantiam pertinet. Deus igitur vnica substantia non est, neque mundus essentialis diuinae naturae emanatio. Denique Deus eo sensu anima mundi dici nequit, quasi illo tanquam instrumento vteretur.

§. LXXI.

Porro illae, quae in mundo cernuntur, vires auctorem arguunt omnipotentem. Omnes enim in mundo substantiae mutua inter se actione connexae atque coniunctae sunt. Quotidie alias formas oriri alias interire, quasdam permanere, ipsas denique vires cogitandi sensim sensimque perfici videmus. Nihil vero in vniuersa natura reperitur, cui vel vnus substantiae effectio adscribi possit. Quare ex existentia substantiarum, et virium finitarum recte colligimus, auctorem eiusmodi esse omnipotentem. Quae enim vis omnibus possibilibus efficiendis sufficit, infinita seu omnipotentia vocatur. Atqui non solum ea, quae sunt, rationem, quare sint, in Deo habent; verum etiam ea, quae praeter haec fieri possunt, diuinae virtuti subiecta sunt. Quod enim possibile est, in aliquo rerum nexu possibile sit, necesse est. Vnde sequitur, vt in nexu cum vi quadam finita aut infinita possibile sit. Si hoc: perspicuum est, illud a Deo effici posse: si illud: adparet,

paret, ea, quae vi finita effici possunt, multo magis infinita posse: quum effectus causam suam non exsuperet. Sed ineptiunt, qui diuinae omnipotentiae *admirata* subiecta esse volunt.

§. LXXII.

Haec diuinae omnipotentiae cognitio viuidior efficietur, si consideraueris, quam stupenda sit corporum coelestium magnitudo, quam incredibilis elementorum, quibus constant, multitudo, quanta vis, quanta celeritas, qua haec ipsa corpora motus suos peragunt. Huc accedat earum virium, quas animis inesse cernimus, consideratio; inest memoria, et ea fere infinita rerum innumerabilium; inest inuentio et excogitatio, quae inuestigat occulta; quae dissipatos homines congregauit, et ad societatem vitae conuocauit; quae errantium stellarum cursus varios notauit; quae fruges, quae tecta, quae vrbes, vitaeque cultum et praesidia inuenit, quae alias vires vñsibus suis mancipauit; atque a necessariis artificiis ad elegantiora defluxit, vnde tot oblectationes ortae, ex poesi, eloquentia, et pingendi, fingendi coelandique solertia. Hinc aestima, quanta sint vires spirituum sublimiorum.

§. LXXIII.

Quia Deus in omnes mundi substantias ita agit, vt a nulla dependeat; sequitur, eum in singulas immediate agere. Quam enim actionis mediatae notionem habemus, a rebus finitis ducta est. Quare substantia quaeuis finita in certo ac definito loco existit. Deus vero spatio concludi nequit, sed per immediatum in omnes mundi substantias influxum vbi-que praesens est. Ob eandem rationem in Deo nul-
lus

lus cogitari motus potest. Qua vero ratione Deus ubique sit praesens, tenuitas ingenii humani non adsequitur.

§. LXXIV.

Mundi perfectio Dei sapientiam et omniscientiam demonstrat. In ea mundi parte, quam propius intuemur, incredibilis cum naturarum, tum earum, quae illis accidunt, mutationum varietas cernitur. Innumera sunt herbarum, fruticum et arborum genera, innumerae concharum, piscium, avium, aliorumque animantium formae; Non minus variae ac multiplices sunt vitae, motus, nutritionis, propagationis rationes. Hinc collige, quam stupenda sit animantium, et ceterorum corporum in reliquis planetis multitudo et varietas. Et in tanta hac varietate mira uniformitas, plena harmonia, summus ordo, optimaque finium omnium constitutio obtinet. Sed hoc paullo vberius videamus.

§. LXXV.

Uniformitatem rerum creatarum ostendit earum continua series. Omnia regna, omnesque classes fluctuantibus quodammodo terminis non tam separantur, quam cohaerent; nullibi saltus, nullibi hiatus, ubique continuitas cernitur. Terrae cum lapidibus per arenas et cretas, lapides cum metallis per semimetalla, minerae cum plantis per lythophyta, plantae cum animantibus per polypos coniunguntur. Simia denique hominem inter et bruta fines medios tuetur. Eandem continuitatem quoque videas in successione mutationum, in vicissitudine dierum et noctium, ac tempestatum anniuersariarum, in mutationibus diuersae aetatis animantium, in augmentis scientiarum et artium.

§. LXXVI.

§. LXXVI.

Rerum in mundo harmonia tanta est, tamque late patet, ut omnem ingenii humani vim excedat. Illam testatur, virium contra se inuicem agentium aequilibrium, et quae inde efficitur, totius conseruatio, plantarum cum loco natali aerisque temperie, animantium cum elemento, in quo degunt, suaeque conseruationis praesidiis, humanae denique naturae cum diuersis mundi plagis consensus. Ut nihil dicam de ea harmonia, quae in omnibus animantibus cernitur, siue eorum numerum, siue magnitudinem, siue vitae diuturnitatem spectes.

§. LXXVII.

Ordinem vniuersi demonstrant certae stabilesque leges, quas non solum corpora coelestia, verum etiam terrestria, siue solida siue fluida motibus suis exlequuntur, et imprimis elegantissimae corporum organicorum formae. Quae nonnunquam hic occurrunt anomaliae, tantum abest, ut ordinem vniuersi perturbent, ut potius eum confirment, atque illustrent. Quin facile intelligitur, has naturae aberrationes, sicui videantur fini principali obesse, multis aliis finibus secundis prodesse plurimum.

§. LXXVIII.

Rerum denique naturalium vsus et fines adeo obuii sunt et expositi, ut in sensus quodammodo incurrant. Ac primo quidem vnius eiusdemque rei varios ac multiplices vsus esse, deprehendimus, veluti aeris, qui et fouendo igni, et generandis pluuiis, et nutriendis plantis, et promouendae sanguinis circulationi inseruit. Deinde natura fines suos

via

via semper breuissima exsequitur, adeo, vt vbique legem parsimoniae obseruet, nulla in re, nec deficiat, nec superfluat. Praeterea in vniuersa natura nullus constitutus est finis, cui exsequendo, nullus adpetitus, cui satiando, nullum periculum, cui declinando praeparata non sint media aptissima. Neque reperire quidquam est, quin vsui alicui aut fini inferuiat. Licet pro tenuitate ingenii nostri cuiusque rei fines et vsus adsignare non valeamus; nulla tamen res nominari poterit, quin vsum aliquem habeat. Immo ex quo rerum naturalium scientia aucta atque ampliata fuit, quas olim inutiles et noctuias putauerunt res esse, hodie scimus esse vtilissimas.

§. LXXIX.

Quum igitur in mundo quotidie tot oriuntur formae pulcherrimae, res simili arte fabricatae, quarum partes innumereare solertissime et ad speciem et ad vsum sunt constitutae, qui haec omnia sine diuina mente et ratione confici potuisse credit, ipse certe mentis et rationis expers est habendus. Quum vbique mira rerum omnium sit consensus, summus ordo, optimaque finium constitutio; oportet, summam esse intelligentiam, et rationem, qua haec omnia sunt constituta.

Sapientia est ea scientia, quae optimos fines optimo modo persequitur, atque eam ipsam ob causam eos certissime adsequitur. Quum igitur summam mundi perfectionem aptissimis mediis effecerit Deus; patet, eum esse sapientissimum.

§. LXXX.

§. LXXX.

Duplicem Deo scientiam adscribunt SCHOLASTICI scientiam nempe simplicis intelligentiae et visionis: illam dicunt, qua Deus se ipsum et res qua possibiles cognoscit: hanc, qua Deus ab aeterno cognoscit, quae in tempore ad existentiam perueniunt, et quae in mundo semel condito, vt praesentia futura et praeterita cohaerent. Inter vtramque tertiam aliam interiiciunt, quam idcirco mediam vocant, qua Deus cognoscat, quid aliis, quam sint, conditionibus positus, euenturum fuisset, siue, qua Deus cognoscat ea, quae in hoc mundo nunquam contingunt, sed futura tamen essent in alio, si conditio exsisteret, ex qua existentia eorum penderet. Ad scientiam visionis quidam referunt praescientiam rerum futurarum, quam Deo tribuendam esse, inde patet, quod alioquin Deus eas, et cum accidunt, et postquam acciderunt, perpetuo ignoraret. Ex quo efficeretur, vt nullam rerum a se conditarum curam gerere posset, in summa omnium rerum, quae in mundo fiunt, ignoratione versaretur. Nam si non ante cognita habuit omnia, quam fierent, vnde ei tandem, posteaquam facta sunt, de iis innotescat?

§. LXXXI.

Ea denique, quae naturis sensu aut ratione praeditis attributa felicitas est, summam Dei bonitatem demonstrat. Si enim Deus omnes voluptatis causas, quae fieri poterant, constituit; si omnes naturas sensus et rationis participes tanta ornauit felicitate, quantam omnes simul percipere possunt; si tantam harum naturarum effecit multitudinem, vt numerus earum iniri non possit; si denique haec omnia non sui causa, sed gratuita benignitate fecit; quis negauerit,

uerit, Deum esse optimum? hæc autem omnia Deum præstitisse, docet consideratio huius vniuersi.

§. LXXXII.

Ac primo quidem plurimum boni hominibus a Deo tributum esse, facile intelliget, qui se, vires et facultates suas, mentis et corporis omninoque vitæ humanæ commoditates considerabit, videbitque, non necessitatibus nostris modo esse a Deo prouisum, omniaque ea nobis esse tributa, quæ ad veram felicitatem consequendam, ad vitam seruandam, corpus valetudinemque tuendam pertineant, sed ad delicias adeo nos esse ab eo amatos. Nam et infinitum earum rerum numerum nobis dedit, quæ magis ad iucunditatem, quam necessitatem vitæ pertinent, et ex his ipsis actionibus, quæ ad corpus vitamque conseruandam necessario suscipiuntur, magnum voluptatis sensum adiunxit, vt in his etiam, quæ, si nihil haberent suauitatis, tamen facienda essent, aliqua voluptate frueremur. Nullus est sensus, nulla ætas, nulla hominum conditio, cui non propria quaedam voluptas concessa sit. Adde, quod, licet non omni voluptatum genere vnusquisque perfrui possit, voluptatis tamen priuatio per se taedium non adferat. Si porro multitudinem animantium, si diuersas eorum se se conseruandi rationes, diuersos adpetitus et instinctus, et eas, quas inde percipiunt, voluptates cogitaueris, plurimum boni huic mundo inesse intelliges. Hinc aestima diuersa genera voluptatis et felicitatis, qua naturæ reliqua corpora coelestia incolentes perfruuntur.

§. LXXXIII.

Alterum, quod sumimus, inde confirmatur, quod nullus sit hominum quantumuis miser, qui velit for-

tem suam cum aliena permutare. Deinde obseruamus, ea, quae felicitati singulorum, aut hominum, aut animantium videntur contraria esse, ad augendam vniuersam felicitatem conferre plurimum. Porro naturarum, quas Deus beatas esse voluit, incredibilem esse multitudinem, docet experientia: aut quis creaturas omnes sensu aut ratione praeditas huius vniuersi numerabit?

§. LXXXIV.

Postremo Deus nullius rei sui causa indigus est: neque mundus corporeus, neque spiritualis summae eius felicitati quidquam addere valet: ipse sibi sufficientissimus est. Quare ex mera benignitate haec omnia effecit. Triplex enim intelligi potest agendi vltimum consilium aut propositum: Vel enim sibi quis vitam beatam paret, vel aliis eandem efficiat, vel miseriam aliis adsciscat: nam vt sibi quisquam miseriam doloremue adsciscat, quia miseria est, intelligi nequit. Sibi vitam parare beatam effectiōne mundi Deus non potuit; neque miseriis alios implicare vltimo et per se adpetere. Deo talis adpetitio naturalis adscribi nequit, quum nequidem miseriae sensum, aut notionem, aliter, quam obseruatis iis, quae rebus a se creatis et imperfectis accidunt, adipisci possit. Restat igitur, vt Deo bonitatem siue beneuolentiam gratuitam adscribamus. Ex quo simul intelligitur, Deum hunc mundum liberrime effecisse.

§. LXXXV.

Sed has Dei perfectiones esse infinitas, siue maximas, eumque omni vera et pura perfectione praeditum, concludimus ex eo, quod sit omnino primus,

a nullo ortus. Vbi enim res quaeuis certis tantum gaudet virtutibus, non omnibus, aut finito quodam perfectionum modo et mensura; haec causae effectricis voluntate omnino determinata fuisse videntur. Naturam igitur primam, quae nullam agnoscit causam, omnes habere virtutes, omnem praestantiam, eamque infinitam, merito colligimus.

§. LXXXVI.

Vniuersi itaque contemplatio docet, Deum esse vnum, omnipotentem, sapientissimum, optimum, atque infinitum. Quare ex illius proprietatibus colligere possumus ea, quae ex mundi huius consideratione nobis proxime non innotescunt. Huc pertinent ea, quae in metaphisica de ente infinito dicta sunt. Cf. GARVE *in notis ad FERGVSONIVM* pag. 331. et *sqq.* REIMARS *Betrachtungen* &c.

II.

De operibus diuinis.

§. LXXXVII.

Natura ac proprietatibus diuinis, quantum per rationis humanae imbecillitatem fieri potest, explicatis, de operationibus et actionibus diuinis, restat vt dicamus. Operum autem diuinorum, de quibus hic quidem dicendum est, duo sunt genera, creatio et prouidentia, siue sapientissima mundi administratio.

§. LXXXVIII.

Deum huius mundi esse auctorem, supra ostendimus. Sed qua ratione eum effecerit, de eo ve-

hementer disputatum est. Et horum quidem per-
 absurda opinio est, qui totum hoc vniuersum ema-
 nasse ex ipsa essentia diuina tanquam materia qua-
 dam tradunt. Qui autem ex aeterna quadam mate-
 ria a Deo tanquam architecto effectum hunc mun-
 dum esse atque exornatum dicunt, non vident se
 aeternitatem necessitatemque rei eiusmodi tribuere,
 in quam cadere neutra possit. Restat itaque tertium
 illud, vt e nihilo ortum hoc vniuersum sit. Quod
 quidem non hanc vim habet, quasi e nihilo tan-
 quam materia quadam hic mundus extiterit, quod
 fieri non potuit; sed hanc potius, vt nulla res fue-
 rit, ex qua Dei actione mundus effectus sit, sed vo-
 luntati et potentiae diuinae, quidquid huius mundi
 est, hoc est, et naturam et formam deberi. Hoc loco
 animaduertendum, quod nullus philosophorum gen-
 tilium mundum a Deo ex nihilo creatum esse do-
 cuerit.

§. LXXXIX.

Eiusdem generis alterum illud est, quod quae-
 ritur: ab aeterno mundus creatus sit, nec ne. Na-
 turae quidem diuinae ab aeterno creare, repugnare
 non videtur, at rebus finitis ab aeterno creari. Non
 enim intelligi potest, quod Deus certo tempore po-
 tuit, quare non ab aeterno efficere potuerit? sed
 aliter res se habet in rebus finitis, repugnare enim
 videtur, vt, quod productum sit, idem sit aeter-
 num. Quod sine fine res creatas conseruare valeat
 Deus, nulla est dubitandi caussa.

§. XC.

Quo consilio aut fine mundi effectum decre-
 uerit Deus, ex iis intelligi potest, quae de bonitate
 Dei

Dei gratuita supra diximus. Deinde finem dicimus illud, cuius desiderio ad agendum impellimur. Sed Deus desiderio sui ipsius, aut suae perfectionis, quomodo ad agendum moueri potest? aut quomodo gloriam suam tanquam sibi bonam spectare? Restat igitur, vt dicamus, Deum in molitione huius vniuersi nil nisi felicitatem naturarum sensu ac ratione praeditarum spectasse.

§. XCI.

Ex his ergo efficitur, quod iam supra monuimus, Deum in decernenda huius vniuersi creatione, libertate, sed sapientiae tamen consentanea vsum esse. Vnum illud igitur restat, vt moneamus, ne aut in decreto diuino, aut in actione creandi vniuersi ipsa, quaedam successio et temporis duratio cogitetur, quae in Deum minime cadit. Vnum ergo proprie decretum diuinum est, cuius vis ad vniuersum mundum pertinet. Quod autem a nobis quidam quasi decretorum diuinorum ordines cogitantur, id eam ob causam fit, vt probabili aliquo modo de his rebus et cogitare et loqui possimus. Quoniam autem ordo decretorum diuinorum, qui dicitur, in hoc positus est, vt, quod decretum alterius ratio et causa esse intelligatur; illud imprimis videndum est, ne in hoc ordine constituendo a sapientia aut bonitate, iustitiaque diuina aberremus.

§. XCII.

Quod vero ad alterum illud attinet, quod actionem efficiendi mundi nullo temporis spatio extendendam esse dixeris: id ita accipi debet, vt primo, de creatione mundi, qua materia qualicunque constat, non autem eius quasi exornatione, deinde non

tam de diuersis quam singulis actionibus valeat, a quibus ipsae sacrae literae omnem durationem remouent. Fiat lux: et facta est. Atque haec ipsa actionum omnium diuinarum atque adeo etiam huius, de qua nunc loquimur, natura efficit, vt a nobis intelligi, et distinctae earum notiones animis nostris informari nequeant.

§. XCIII.

Peractam vniuersi creationem prouidentia diuina excepit, hoc est, cura perpetua huius vniuersi, et rerum omnium cum maximarum, tum minimarum. Haec autem vniuersi cura et administratio duabus rebus cernitur, conseruatione mundi, et gubernatione. Conseruatio nihil est aliud, nisi continuatio eius voluntatis diuinae, qua vniuersum effecit: neque enim alio modo nisi solo voluntatis nutu res quasque Deus perficit. Itaque conseruatio, quoniam ab ipsa mundi perfectione nonnisi in hoc differt, quod haec ad mundum nondum effectum pertinet, illa autem in eo iam perfecto et absoluto versatur, non male creatio secunda et continuata adpellatur: deinde conseruationis vis non in eo tantum posita est, vt non destruat Deus, et ad nihilum redigat vniuersum, sed vis ipsa diuina eademque ad res conseruandas adhibetur, quae mundum ab initio perfecit. Est enim haec rerum fortuitarum natura, vt non propria vi sint, sed aliena, scilicet naturae cuiusdam necessariae, hoc est, Dei vi ac voluntate, ex qua semper pendeant, ad nihilum statim abiturae, si vis ista subtrahatur, aut voluntatis diuinae decretum mutetur. Ex quo manifesto adparet, nullam rem fortuitam, adeoque nec vniuersum hoc sua quadam vi perdurare posse. Neque tamen putes, mali originem ad Deum tanquam auctorem et causam

sam referendam esse: quum enim malum in absentia boni sit positum; ad illud efficiendum nulla causae alicuius efficientis vi opus est.

§. XCIV.

Cum conseruatione coniuncta est Dei ad actiones rerum quasque tanquam causae adiuuantis accessio, quem vulgo concursum dicunt. De quo non eadem philosophorum sententiae sunt. Si concursum ita interpreteris, vt sociis Dei causarumque creatarum viribus actiones quasque perfici dicas, negari non potest. In omni enim actione cogitanda primo est vis quaedam, seu potentia aut conatus aliquid efficiendi. Deinde eius potentiae aut conatus quidam modus et ratio, a temporibus, locis, aliisque rebus fortuitis orta. Vis, cuius maximum ad actiones perficiendas est momentum, rebus perpetuo inest, atque adeo cum re tota conseruatur vi diuina. Itaque eo ipso tempore, quo actio fit, Deus illum nisum, illum agendi conatum vi sua et voluntate intendit, ne eius remissio fieri possit. Ex quo adparet, actionem ipsam Deo iuuante perfici.

§. XCV.

Altera pars prouidentiae diuinae in huius vniuersi gubernatione posita est, atque, vt prior illa ad potentiam ita ad sapientiam et benignitatem diuinam refertur. Quare, quae de sapientia diuina, et benignitate supra diximus, de diuina quoque mundi huius gubernatione intelligenda sunt. Qui autem ipsam experientiam cum alienam, tum suam adhibere volet, luculenta vbique huius gubernationis diuinae vestigia inueniet. Quia porro hoc vniuersum ad felicitatem naturarum intelligentium diuina voluntate con-

stitutum est: facile intelligitur, gubernationem diuinam in hoc maxime elucere, quod tantum perfectionis, bonorumque et vniuerso mundo et rebus singulis tribuit, quantum, salua sapientia et iustitia potuit, nihilque a parte sua desiderari patitur, quod ad hominum felicitatem pertineat: quae autem mala iis, nulla sua culpa accidunt, ad ipsorum salutem, summamque vtilitatem conuertit.

§. XCVI.

Idem confirmat historia humanitatis. Ac primo quidem genus humanum non solum inter mille periculi pericula, veluti pestes et bella conseruatum, verum etiam auctum, multiplicatumque fuit. Deinde videmus adcuratam, quod ad numerum aut morientium aut nascentium, et vtriusque sexus attinet, proportionem seruari. Quidquod genus humanum, non obstantibus, quibus singulae nationes subiectae sunt, mutationum aestibus, vniuersim perficitur, excoliturque. Idquod historia scientiarum et artium confirmat. Porro summi momenti inuenta, quae ex serie quadam veritatum ante cognitarum forte fortuna emergunt, eo potissimum tempore facta sunt, quo erant generi humano maxime necessaria. Et quantos progressus in cognitione Dei homines semper fecerint, vix dici potest. In societate hominum diuina prouidentia ex eo elucet, quod nulla sit vitae ratio, quam non sint, qui amplectantur. Luculentissima denique diuinae prouidentiae documenta quisque inueniet, si vitae suae peractae historiam voluerit perlustrare.

§. XCVII.

At non decet Deum cura rerum minimarum —
immo, quam maxime: nam primo quod minima non
curant

curant reges, non id propterea fit, quod ipsorum persona indignum foret, omnia, maxima, minima curare, sed quod hominis unius cura tot rebus non sufficit. Deinde quae cura a Deo uniuersi geritur, non laboris quicquam ac molestiae habet, quae in Deum non cadit, ut propterea eius maiestate indigna videri debeat. Denique si Deus omnia etiam minima videt, aequae ac summae, quare eorum etiam non curam gerat? imprimis quum in iis non minus luculenta potentiae et sapientiae vestigia reperiantur, quam in maximis rebus, et natura, ut PLINIVS ait, nusquam magis, quam in minimis tota sit. Vid. FROEMICHENS 3ter Brief. KAESTNERS Abhandlung, wie allgemeine Begriffe in in Gott sind.

§. XCVIII.

At multa in mundo et graua mala deprehenduntur --- Etiam: sed quae inde prouidentiae accusandae causa nascatur, non video, siue mala moralia, siue physica considerem. De iis quidem tota querela eo redit, ut quaeratur, an possit, salua sanctitate permitti malum, et an possit eiusmodi tempus esse, et locus, ubi sapientiae magis consentaneum sit, non impedire malum, quam impedire? Iam primo id facile intelligitur, si Deus hominem omnibus iis rebus instruxit, quae ad peccati vim debilitandam, eique aditum obstruendum pertinerent, salua iustitia, et sanctitate eum posse ab impediendo peccato abstinere. Quid enim requiras amplius a Deo, quam ita facere hominem, ut, si velit, a peccatis sibi cauere possit: nisi vero hoc a Deo postulari posse putes, ut, perpetuis miraculis, et per vim nascens peccatum opprimat, atque libertatem homini auferat, sine qua humana

natura consistere non potest. Nihil autem homini vel ad virtutem vel ad vitii fugam deesse ipsa ratio, et libertas cum ceteris facultatibus homini attributis ostendunt. Deinde ea voluntatis natura est, ut vno bono moueatur, neque malis, nisi, quia specie boni decipiunt, ducatur.

§. XCIX.

Ea, quibus non pauci premuntur, mala physica sequi videntur ex ea rerum structura et machinatione, iisque naturae legibus, quae omnino sunt necessariae et vtilissimae. Conseruari nequirent animantium corpora, nisi ea, quae corporis fabricam laederent, eiusue compagem dissoluerent, declinare et repellere, acri doloris sensu monerentur: si non sine multo labore possunt homines necessaria ad victum et amictum comparare, neque sine maiore labore cultior fieri potest vita; labor ipse ad sanitatem, ad vires, cum corporis, tum animi plurimum confert. In artibus autem excolendis vsus et meditatio mortalium acuunt corda; et voluptates non labores dicenda sunt. Quis porro contra naturae studia sensusque tam vehementer obduruit, ut eos animi motus vituperet, quibus aliorum infortunia deploramus, quibusque ad opem aerumnosis ferendam incitamus, quamuis molestiam aliquam secum ferant? aut eum animi morsum aut dolorem, quem ex criminum nostrorum conscientia capimus, quam Deus benignus vitiorum medicinam esse voluit.

§. C.

Sed ne vllus prouidentiae incusandae locus relinquatur, computum horum malorum instituamus.

Sub-

Subtrahamus ergo mala ea, quae solo opinionis errore finguntur, non sunt; deinde ea, quae vel ad maiora bona ducunt, vt dolorem, qui sanat, poenas, quae corrigant, vel seiungi a rerum creaturarum infirmitate et connexione non possunt, vel denique ea, quibuscum, si abessent, multo plura atque maiora simul deficerent bona: aut vehementer erro, aut nihil restabit, quod absolute malum dici possit. Adde, quod ea mala, quorum nulum nunc cernimus vsum, ad saeculorum venturorum, mundique partium a nobis remotiorum, aut ad vniuersi prosperitatem et perfectionem destinata sunt.

§. CI.

Quidquod ipsa mors, a qua tam vehementer abhorremus, etiam necessaria videtur, si mundi totius ratio habeatur: vt scilicet hi, quos omnium vitae voluptatum satietas ceperat, quique bene viuere nesciunt, decedant iis, quibus vita erit laetior, quique ea decentius vti possunt. Neque quicquam habet mors immatura adeo triste et luctuosum iis ipsis, qui e vita excedunt, neque iis parum consuluisse censendus est Deus. Aufert mors vitae voluptates, quas expectabant: ast post mortem viris bonis aut laetus erit sensus, aut nullus; si prius, quod et recta ratio, et omnium gentium consensus adfirmat, quodque statim probabimus, multo erunt feliciores; si posterius, certe non erunt miseri. Neque breues morborum dolores id momenti habent, vt cum diuturna sanitate, crebrisque vitae voluptatibus compensari mereantur.

§. CII.

§. CII.

Verum animum hominis corpori superstitem, aeternum victurum, atque eundem semper fore sibi conscium, id est immortalem, multa suadent argumenta; neque vllum adferri potest, ex quo contrarium efficiatur. Nam nullam videmus intereuntem substantiam, neque vllam interire ostendi potest argumentis; neque ex corporis interitu colligitur, diuersam etiam rem plane interituram: deinde apud omnes gentes, in omnibus saeculis inualuit haec immortalitatis spes et desiderium, idque vniuersi administratio sub Deo iusto et benigno exigere videtur, ne viri vere boni, quos malis pluribus externis saepe videmus oppressos, qui- que ideo, quod boni sint, grauibus obiiciuntur aerumnis, idoneo excidant virtutum proemio; aut contra improbi, queis omnia ex eorum voto eueniunt prospera, impuniti euadant: quorum neutrum pateretur sanctissimi rectoris prouidentia benignissima; quae legum optimarum maiestatem in totius ciuitatis suae felicitatem, sacrosanctam, poenisque idoneis munitam conseruabit. Idem confirmat summa Dei bonitas: aut quis credat, Deum nolle conseruare animum illum, qui, cur intereat, in se continet nihil, qui maioris, longe maioris et perfectionis et felicitatis particeps fieri potest, qui Deum vere amat, et summo illius magis cognoscendi, magis amandi studio ardet: quis credat, inquam, hunc animum abiectum iri tunc, cum metam propius contingere videtur? At haec de bonis tantum valet ratio, de amicis Dei, non de improbis --- Horum igitur animos mortales credam, vt idem, qui ossa tegit, tumulus etiam animum obruat, qui nullus est? ergo hic improbus, quandocunque aut vbicunque voluerit, summo

summo summi iudicis arbitrio se subtrahet, ut potentiam nullis circumscriptam limitibus, quam effugerit nemo, hic effugiat. Absit, procul absit profana ista sententia! contra nititur praefagiens ille timor, qui improbos cruciat. Sed neges animae immortalitatem, quot neges per Deum immortalem, doctrinas et vtilissimas et dulcissimas! in quot errores, in quot misérias incides, quam ianuam sceleribus, atque summae improbitati aperies? Quis autem futurus sit ille immortalitatis status, infirma ratio non adsequitur. Cf. MENDELSONS *Phaed.* KAESTNERS *Erleuterung eines Beweisgrundes von der Unsterblichkeit der Seele.*

III.

De hominis erga Deum religione.

§. CIII.

Explicatis his, quae ad naturam diuinam pertinent, proximum est ut quo tandem satis digno modo colenda haec natura sit, seu qualis Deo ab homine debeatur religio, doceamus. Hic primo colligitur, quia a perfectionibus et operibus diuinis omnis religio ducitur, id omne ad cultum diuinum iure meritoque referri, ad quod suscipiendum faciendumque hae Dei perfectiones et actiones nos impellunt, quodque eiusmodi sit, ut ex eo intelligi possit animus diuinarum perfectionum cognitione ac sensu non leuiter imbutus ac tactus. Quare quum omnes actiones hominis vel ab animi vel a corporis viribus proficisci possint, recte vniuersa Dei colendi ratio in duo genera, alte-

alterum internum, quod pietate continetur, alterum externum distribuetur. Ex ipsa autem cultus diuini definitione intelligi hoc potest, sine externo quidem internum, externum autem sine interno consistere, ac verum cultum esse non posse.

§. CIV.

Sed ad quas actiones suscipiendas diuinarum perfectionum cogitatio cohortari nos potest, non vnius generis sunt. Nam aliae huiusmodi sunt, vt, sublato Deo et ipsae tollantur: aliae autem, quae si nulla natura esset, visque diuina, nihilominus susciperentur. Ad superius genus pertinent amor Dei, reuerentia, aliaeque huiusmodi: huic autem subiectae sunt ceterae omnes actiones morales, siue naturales, siue ciuiles. Ex quibus intelligitur, totam vitam humanam cultum Dei perpetuum esse posse.

§. CV.

Quia vniuersa natura a Deo est, non potest non et ipse auctor legum naturalium esse: vt, qui leges naturae seruet, Dei leges seruet, qui eas laedat, ipsi Deo aduersetur. Itaque etiam hoc nos ad seruandas naturae leges magnopere inuitare debet, quod voluntatis diuinae decreto sint constitutae. Imprimis fas erit, gratissimo animo agnoscere, et summis laudibus celebrare diuinam bonitatem, quae in ipsius legibus cernitur: quod non alias nobis, nisi huiusmodi dedit, sine quibus felicitas vera haberi non potest: non autem, quod stulti homines faciunt et impii, conqueri, quasi inique nobiscum agat Deus, qui duris legibus

bus nostra nos libertate et omni vitae suauitate priuet.

§. CVI.

In ea cultus diuini parte, quae, sublata natura diuina, ipsa quoque tollitur, primum hoc est, vt recte de Deo sentiamus, ei potentiam suam, bonitatem, sapientiam reddamus, neque ea ipsi tribuamus, quae perfectionibus his repugnant; Itaque omnis superstitio, quae est falsa, et peruersa Dei colendi ratio, his actionibus diuinam beneuolentiam quaerens, quae ei non modo non gratae esse possunt, sed necessario displicent, ea omnis, inquam, ab ignorata natura diuina profiscitur.

§. CVII.

Alterum est, perfectionum diuinarum cognitione ita adfici animo, vt Deum summo honore, amore prosequare, eum reuerere, in eo spem omnem et fiduciam ponas, et apud eum tutissimum tibi in omni calamitatum genere perfugium esse, arbitrare. Sed de his sigillatim agit Philosophia moralis.

§. CVIII.

Quum denique doceat ipsa ratio, posse Deum, si modo voluerit, viros suo numine adflatos plurima docere, quae alioquin homines latuissent; et cum iis sua communicare consilia, et propofita; eorumque ministerio leges et vitae institutionem humano generi promulgare: a Philosophia alienum non erit, inquirere, qua demum ratione possint

possint hi viri adflati, apud alios eius rei facere fidem. Nos quidem vix alia hoc ratione fieri intelligere possumus, quam si Deus ipsis futuros eiusmodi euentus praedixerit, qui nulla hominum sollertia aut prudentia praesciri poterant: aut ipsis det vim miracula edendi, vires humanas longe superantia.

§. CIX.

Vnde Theologia naturalis nos ducet ad reuelatam, quae dicitur, amplectendam. Haec enim docet ea, quae recta ratio sibi relicta de Deo eiusque cultu non adsequitur. Et sane acutiores gentilium philosophorum, et illi etiam, qui naturam Dei sollertius indagarunt, in plerisque sunt turpiter hallucinati; multa diuinarunt potius, quam certis indiciis tenuerunt, de plerisque ne cogitarunt quidem. Quodsi igitur diuina aliqua fuerit reuelatio, vti reuera est, quae certo doctrinas istas definiat, alias, ad quas humana ratio non pertinet, suggerat, huic omnino adsentendum erit, huic magna habenda gratia, eo maior, quo plus interest hominum, tales veritates non euelli animis, sed altius infigi illis, nequis vlli dubitationi locus relinquatur.

V. I. O. G. D.

Rösser, Kolumban,

Anthropologiae primae lineae

[S.l.] 1776

Bamberg, Staatsbibliothek -- RB.Anthr.o.1

urn:nbn:de:bvb:12-bsb11766338-1

VD18 1275997X-001